

e-ISSN: 1694-8742

№ 2 (7). 2025, 107-117

БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ МЕНЕДЖМЕНТ
Менеджмент в образовании / Management in education

УДК: 37.017.4 / 338.24

DOI: [https://doi.org/10.52754/16948742_2\(7\)_12-2025](https://doi.org/10.52754/16948742_2(7)_12-2025)

**СОВЕТТИК АГАРТУУЧУЛАРДЫН ОКУУЛАРЫ АРКЫЛУУ ПЕДАГОГИКАЛЫК
МЕНЕДЖМЕНТИНИН НЕГИЗДЕЛИШИНИН ТАРЫХЫ**

**ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА ЧЕРЕЗ УЧЕНИЯ
СОВЕТСКИХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ**

**THE HISTORY OF THE FORMATION OF PEDAGOGICAL MANAGEMENT THROUGH THE
TEACHINGS OF THE SOVIET ENLIGHTENERS**

Субанов Турсун Тажибаевич

Субанов Турсун Тажибаевич

Subanov Tursun Tazhibaevich

экономика илимдеринин кандидаты, доцент,

А. Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университети,

кандидат экономических наук, доцент,

Ошский государственный педагогический университет им. А. Мырсабекова.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, A. Myrsabekov Osh State Pedagogical University

stursun@inbox.ru

ORCID: 0000-0003-3559-8295

Зулуев Бекмурза Бекболотович

Зулуев Бекмурза Бекболотович

Zuluev Bekmurza Bekbolotovich

педагогика илимдеринин доктору, профессор,

А. Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университети

доктор педагогических наук, профессор,

Ошский государственный педагогический университет им. А. Мырсабекова

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, A. Myrsabekov Osh State Pedagogical University

zuluev@mail.ru

ORCID: 0009-0009-1348-5186

Дата поступления / Түшкөн датасы /
Date of receipt: 5.06.2025

Дата принятия / Кабыл алынган
датасы / Date of adoption: 28.10.2025

Дата публикации / Жарыкка чыккан
датасы / Publication date: 29.12.2025

СОВЕТТИК АГАРТУУЧУЛАРДЫН ОКУУЛАРЫ АРКЫЛУУ ПЕДАГОГИКАЛЫК МЕНЕДЖМЕНТИНИН НЕГИЗДЕЛИШИНИН ТАРЫХЫ

Аннотация

Бизге белгилүү болгондой, Кыргызстан көз карандысыздыкка ээ болгондон бери жаштарды улуттук идеологиянын негизинде окутуу жана тарбиялоо маселелери каралып келет. "Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн 2018–2040-жылдарга карата улуттук стратегиясынын" негизинде, 2021-жылы өлкөнүн башкаруу органдары тарабынан жаштарды тарбиялоодогу улуттук идеологиянын абалын жакшыртуу максатында "Кыргыз Республикасында мектеп окуучуларын жана жаштарды тарбиялоонун 2021–2030-жылдарга карата концепциясы" иштелип чыккан. Муну менен катар, кийинчерээк Кыргыз Республикасынын Президентинин "Улуттук нарк – дүйнөлүк бийиктик" жөнүндө Жарлыгы жарык көрдү. Мына ошондуктан, элге билим берүү органдарынын, педагогдордун жана педагогика илиминин ишмерлеринин алдында жаңы, татаал милдеттер турат. Азыркы учурда жарлыктарга ылайык, кесиптик окуу жайлар билим берүү маселелерин илимий негизде изилдеп жатышат. Буга байланыштуу билим берүү мекемелеринин тарыхый тажрыйбасынын жана педагогиканын мааниси жогорулоодо. Педагогдордун бир нече муунунун эмгеги менен топтолгон жана убакыттын сыноосунан өткөн бардык баалуулуктар ата мекендик педагогика илимин аяр сактоо аркылуу активдүү колдонулушу керек. Ошондуктан, азыркы педагогдор үчүн тарбиялоонун формаларын ата мекендик педагогика илиминин тажрыйбасы аркылуу изилдөө зарылчылыгы келип чыгууда. Тарых барактарынан белгилүү болгондой, совет доорундагы алгачкы элге билим берүү системасынын калыптанышына бир нече педагогикалык агымдар таасир эткен. Ал жылдары бул агымдардын өкүлдөрү катары Н. К. Крупскаянын, С. Т. Шацкийдин "Эмгек мектеби", А. С. Макаренконун, В. А. Сухомлинскийдин "Классикалык педагогикалык мектеби", Ш. Амонашвилинин, Е. Ильиндин, В. Шаталовдун "Кызматташтык педагогикасы мектеби" жана Л. С. Выготскийдин, А. Н. Леонтьевдин, С. Л. Рубинштейндин "Психологиялык-педагогикалык мектеби" саналган. Ошентип, макалада ата мекендик педагогикалык агымдардын негизинде пайда болгон Кыргызстандын алгачкы советтик агартуучуларынын (К. Кулдашев, П. С. Дадабаева, А. Э. Измайлов ж.б.) педагогикалык менеджментинин калыптануу тарыхын изилдөө бүгүнкү күндүн актуалдуу маселелеринин бири болуп саналат.

Ачкыч сөздөр: педагогикалык ой-пикир, билим берүүнү башкаруу, Ф. У. Тейлордун окуулары, улуттук педагогикалык маданият, советтик педагогикалык менеджмент.

История становления педагогического менеджмента через учения советских просветителей

The history of the formation of pedagogical management through the teachings of the soviet enlighteners

Аннотация

Как мы знаем, со времен обретения Кыргызстаном независимости рассматриваются вопросы обучения и воспитания молодежи на основе национальной идеологии. На основе "Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы" в 2021 году органами управления страны целях улучшения состояния национальной идеологии воспитания молодежи была разработана "Концепция воспитания школьников и молодежи Кыргызской Республики на 2021-2030 годы". Вместе с тем, позднее был издан Указ Президента Кыргызской Республики "О национальный дух – мировые высоты. Поэтому перед органами народного образования, перед педагогами и деятелями педагогической науки стоят новые, сложные задачи. В настоящее время в соответствии с указами профессиональные училища изучают вопросы образования на научной основе. В связи с этим возрастает

Abstract

As we know, since Kyrgyzstan gained independence, issues of education and upbringing of youth based on national ideology have been considered. Based on the "National Development Strategy of the Kyrgyz Republic for 2018-2040" in 2021, the country's governing bodies developed the "Concept of education of schoolchildren and youth of the Kyrgyz Republic for 2021-2030" in order to improve the state of the national ideology of youth education. At the same time, the Decree of the President of the Kyrgyz Republic "On National Spirit – World Heights" was later issued. Therefore, public education authorities, teachers, and educators face new and complex challenges. Currently, in accordance with the decrees, vocational schools are studying educational issues on a scientific basis. In this regard, the importance of the

значение исторического опыта образовательных учреждений и педагогики. Все ценное, полученное трудом нескольких поколений педагогов и выдержавшее испытание временем, должно активно использоваться через бережное хранение всей отечественной педагогической науки. Поэтому, у нынешних педагогов возникает необходимость в изучении форм воспитания через опыт отечественной педагогической науки. Как известно из страниц истории, на возникновение ранней системы народного просвещения в советское время повлияли несколько педагогических течений. В те годы, этих течений представляли “Трудовая школа” Н. К. Крупской, С. Т. Шацкого, “Классическая педагогическая школа” А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинского, “Школа педагоги сотрудничества” Ш. Амонашвили, Е. Ильина, В. Шаталова и “Психолого-педагогическая школа” Л. С. Выготского, А. Н. Леонтьева и С. Л. Рубинштейна. Таким образом, в статье изучение истории становления педагогического менеджмента первых советских просветителей Кыргызстана (К. Кулдашева, П. С. Дадабаевой, А. Э. Измайлова и др.) возникших на основе отечественных педагогических течений является одним из актуальных вопросов на сегодняшний день.

Ключевые слова: педагогическая мысль, управление образованием, учения Ф. У. Тейлора, национальная педагогическая культура, советский педагогический менеджмент.

historical experience of educational institutions and pedagogy increases. All the valuable things obtained by the work of several generations of teachers and which have stood the test of time should be actively used through the careful storage of the entire national pedagogical science. Therefore, current teachers have a need to study the forms of education through the experience of Russian pedagogical science. It's known from the pages of history, the emergence of the early system of public education in Soviet times was influenced by several pedagogical trends. In those years, these movements were represented by the “Labor School” of N. K. Krupskaya, S. T. Shatsky, the “Classical Pedagogical School” of A. S. Makarenko, V. A. Sukhomlinsky, the “School of Pedagogy of Collaboration” Sh. Amonashvili, E. Ilyina, V. Shatalova and the “Psychological and Pedagogical School” of L. S. Vygotsky, A. N. Leontiev and S. L. Rubinstein. Thus, the article examines the history of the formation of pedagogical management of the first Soviet educators of Kyrgyzstan (K. Kuldashева, P. S. Dadabayeva, A. E. Izmailova, and others), which arose on the basis of Russian pedagogical trends, is one of the most pressing issues today.

Keywords: Pedagogical thought, educational management, F. W. Taylor's teachings, national pedagogical culture, Soviet pedagogical management.

Киришүү

Кылымдар бою Кыргызстандын элдери кайталангыс педагогикалык ойлорду жана билим берүү тажрыйбасын жаратып, ар кандай цивилизациялардын маданий-билим берүү таасирин эритип келет. Ушуга байланыштуу саймалуу таштардагы жазуулардагы маалыматтарга негизделген элдик таалим-тарбиянын келип чыгышы бүгүнкү күндө “Улуу кыргыз каганаты – Советтик Кыргызстан – Эгемендүү Кыргызстан” этаптарынан турган уникалдуу педагогикалык салтты пайда кылды. Ошол жылдардан азыркы күнгө чейин Ата-мекендик педагогика жана эл агартуу оор жолду өткөндүгү бизге тарых баракчаларынан маалым. Бир нече кылымдар бою акырындык менен педагогикалык көз караштар илимге, агартуу системасы натыйжалуу белгиленген эрежелер жана нормалар аркылуу адамдардын жүрүм-турумун жөнгө салуучу коомдук жашоону уюштуруунун формасына айланган. Көп жылдык тарыхына карабастан, Кыргызстандагы эл агартуу советтик доордо гана ири өзгөрүүлөргө ээ болду. Жетимиш жыл аралыгында дидактиканы жана тарбиялоо методикасын өнүктүрүү үчүн педагогикалык жактан максатка ылайыктуу, келечектүү көп иштер жасалдыгы көрүнүүдө (Бейшембиев жана авт., 2004).

Кыргыз эли байыркы түрк этносторунун бири катары өзгөчө тарыхый шарттарда жашагандыгы тарых баракчаларынан бизге белгилүү. Андыктан, кыргыз калкы көчмөн образында жашоо менен кылымдар бою өз эркиндигин коргоо аракети жасаган экен. Туруктуу отурукташуу жашоо образын жүргүзбөгөндүктөн, таалим-тарбия берүү процесси атадан балага оозеки жолу менен бири-биринен өтүп келгендиги көрүнүүдө. Бул жөнүндө Кыргыз ССРинин эл жазуучусу, Социалистик эмгектин баатыры Ч. Т. Айтматов төмөнкүдөй жазып кеткен: “Илим - билимдин булагы (окуу), билим - өмүрдүн жарыгы” - бул элдин терең ишеними кыргыз фольклорунун бардык жанрларында ишке ашкан. Алардын арасында макал-лакаптар, макал-лакаптар, ыр түрүндөгү афоризмдер, табышмактар, мифопоэтикалык жомоктор жана уламыштар, көп түрдүү элдик лирикалар, жомоктор, баатырдык поэмалар, б.а. кичи эпос. ... Кыргыз эпосторунун ичинен эң улуусу, албетте, “Манас”. Бул-укмуштуудай көркөм көрүнүш. “Манас” – эпос-океан” (Субакожоева, 2022, б. 93-98). Андыктан, кыргыз элинде педагогика билимдин өз алдынча тармагы катары Улуу Октябрь Социалистик революцияга чейин бөлүнгөн эмес экендиги көрүнүүдө. Бирок, ушундай шарттарга карабастан, ал кыргыз элинин бүткүл маданиятына сиңип, дүйнөдөгү кыргыз поэтикалык образынын эң маанилүү аспектилеринин бирин түзгөндүгү бизге маалым.

Биз билгендей, улуттук педагогикалык маданият кыргыздардын күнүмдүк турмушунда - турмуш-тиричилик салттарында, үрп-адаттарында, ырым-жырымдарында көп нерсени аныктаган. Тарыхы терең кыргыз фольклорунун ар бир жанрына белгилүү бир тарбиялык таанып - билүүчүлүк функция берилгендигин көптөгөн Ата-мекендик жана чет элдик окумуштуулардын эмгектери далилдөөдө.

Изилдөө методдору

Макал теориялык методдор катары талдоо жолу менен Советтик Кыргызстандын агартуучуларынын XX кылымдагы окуулары аркылуу билим берүү мекемелеринде таалим-тарбия берүү иштерин уюштуруу (билим берүү менеджменти) жагы изилденген. Талдоо методу менен изилдөө объектисинин ар бир курамдык элементи компоненттерди акырындык менен изилдөөнүн аркасында кийинки тыянактар жана объективдүү баалоо менен деталдуу изилдөө жүргүзүлгөн.

Материалдар

Тарых баракчаларында белгилүү болгондой, Кыргызстанда педагогика илиминин

негизделиши менен эл агартуу системасынын калыптанышы билим берүү менеджментинин түзүлүшүнө алып келди. Советтик доордон баштап, Кыргызстандын эл агартуусунда билим берүү менеджменти стратегиялык өнүгүүнү, системаны уюштурууну, илимий-консалтингдик жана тарбиялык ишти башкаруунун уюштурууга негизделген эле. Биздин көз-карашыбыз боюнча, советтик доордогу менеджмент илими америкалык окумуштуу Фредерик Уинслоу Тейлор (1856-1915-жж.) башкаруу системасы боюнча илимий эмгектеринин негизинде социализмдин ири ойчул идеологу Александр Александрович Богдановдун (Малиновский, 1873-1928-жж.), эмгекти илимий негизде уюштуруунун теориясынын негиздөөчүлөрү Александр Капитонович Гастевдин (1882-1939-жж.) жана Платон Михайлович Керженцевдин (1881-1940-жж.) пайда болгондугу белгилүү экен. Алардын ой-пикиринин негизинде советтик агартуу системасынын негиздөөчүсү Анатолий Васильевич Луначарский (1875-1933-жж.) билим берүү менеджменти илимин орус философу Александр Николаевич Радищевдин (1749-1802-жж.) ([Эл комисары А. В. Луначарскийдин Петрограддагы эстелигинин ачылышындагы суйлогон сөзү, 1918](#)), советтик мамлекеттин негиздөөчүсү, РСФСРдын Эл комиссарларынын төрагасы Владимир Ильич Лениндин (Ульянов, 1870-1924-жж.) ([Ленин, 1926](#)), орус жазуучулары Лев Николаевич Толстойдун (1828-1910-жж.) ([Луначарский, 1924](#)), социализмдин теоретиги Николай Гаврилович Чернышевскийдин (1828-1889-жж.) ([Чернышевский, 1928](#)) эмгектеринин негизинде талдоо аркылуу карагандыгы көрүнүүдө ([Луначарский, 1925](#)).

Эл агартуучу А. В. Луначарский менен биргеликте совет өлкөсүнүн алгачкы жылдары эл агартуу системасын уюштуруу менен жаштарга жаңыча таалим-тарбия берүү маселелерин Н. К. Крупскаянын “Эмгек мектеби” жана А. С. Макаренконун “Классикалык советтик педагогика” аттуу кыймылдарынын иш-аракети бизге тарых баракчалары аркылуу маалым. Орус окумуштуусу Марина Витальевна Брянцеванын айтымында: “Советтик педагогиканын тарыхы коммунисттик тарбиянын негизги жоболорун иш жүзүндө негиздеген жана тастыктаган эки педагогду бөлүп көрсөтөт – бул Н. К. Крупская жана А. С. Макаренко. Коммунизмди жаңы адамсыз куруу мүмкүн эмес, бирок аны курулган коммунисттик коомдун шартында гана алууга болот” ([Брянцева & Виттенбек, 2019, б. 133-144](#)). Андыктан, жаш совет өлкөсүнүн идеологиялык таалим-тарбия берүү маселелерин чечүү максатында эл агартуучу Надежда Константиновна Крупская (1869-1939-жж.) “Жаштарды Ленин рухунда тарбиялоо” (1925) аттуу эмгегинде “Тарбиялоо - адамдын белгилүү бир түрүн алуу максатында жаш муунга системалуу түрдө таасир этүү”, - деп жазган” ([Крупская, 1958](#)). Биздин көз-карашыбыз боюнча жаштарга системалуу түрдө таасир этүү бир гана идеологиялык механизмдердин колдонулушуна байланыштуу болот. Ал механизм билим берүү менеджментинин негиздеринде таалим-тарбия берүү экен. Андыктан, Надежда Константиновнанын жана Антон Семеновичтин илимий-усулдук эмгектери СССРдин элдик билим берүү ишин уюштурууга чоң маани берген. Ошентип, алардын мураскорлору катары советтик Кыргызстандын алдынкы эл агартуучуларынын педагогикалык ойлорунун теорияларын анализдөөгө туура келет. Анткени, алардын ойлору Кыргызстандын эл агартуу системасын түзүү менен билим берүү менеджментинин өнүгүүсүнө алып келген.

Ошентип, Кара-Кыргыз автономиялык областынын түзүлүшү менен Ата-мекендик эл агартуусунун пайда болушу элдик педагогика илимдеринин негизделишине жана анын өнүгүшүнө жаңы шарттарды түзүүгө мүмкүнчүлүк берди. Кыргыз элинин сабаттуулугун жогорулатуудагы, педагогика илиминин өнүгүшүндөгү, мектепке чейинки, жалпы билим берүүчү, орто жана жогорку кесиптик окуу жайлардын өсүшүндөгү Совет бийлигинин ролун

Д. Айтмамбетов, Б. Кулдашев, А. Э. Измайлов, М. Р. Балтабаев, М. Р. Рахимова, А. Э. Имаева, Н. И. Асипова, А. А. Алимбеков, А. Т. Калдыбаева, Т. А. Абдрахманов, Ж. К. Каниметов, А. С. Раимкулова, Н. У. Курбанова ж.б. сыяктуу көптөгөн белгилүү илимпоздордун эмгектеринде кенири көрүүгө болот. Мисалы, Азиз Эминович Измайловдун (1913-2004-жж.) “Кыргызстандагы советтик мектептин жана педагогиканын тарыхы (1917–1957ж.)” (1959-ж.), Мукаш Руставлетович Балтабаевдин (1921-2020-жж.) “Кыргыз ССРинде жалпы орто билим берүүнү өнүктүрүү” (1978-ж.), Магрифа Рахимовна Рахимованын (1929-2010 жж.) “Кыргызстанда мектепке чейинки билим берүү педагогиканын болуу жана өнүгүү маселелери” (1993-ж.) аттуу эмгектеринде эл агартуунун калыптанышы менен өнүгүшү кенири каралгандыгын көрүүгө болот. Андыктан, Россия Социалистик Федеративдик Советтик Республикасынын материалдык жана финансылык колдоосу менен кыргыз эли тарыхый кыска мөөнөттүн ичинде сабаттуулуктун деңгээлин жогорулатуу менен илимдин бийиктигине чейинки жолду басып өттү деп эсептөөгө болот. Бул маалымат Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген мугалими, СССРдин педагогикалык илимдер академиясынын мүчө-корреспонденти, педагогика илимдеринин доктору, профессор Мукаш Руставлетович Балтабаев тарабынан төмөнкү сөздөр менен белгиленген: “Республикабыздын элге билим берүү системасын 1940-жылы жалпы билим берүүчү 1698 мектеп, 6 жогорку окуу жайы, 33 атайын орто окуу жайы жана бир канча мектептен тышкаркы тарбия берүүчү мекемелер түзгөн. Бул окуу жайларында жана мектептерде баардыгы болуп 342,9 миң адам окуп тарбия алышкан. Жалпыга милдеттүү билим берүү ийиликтүү чечилген. Студенттердин саны 9 миңге жеткен” (Балтабаев, 1984, б. 11-16).

Натыйжалар

Ошентип, алардын катарында 1920-жылдардан баштап советтик Кыргызстандын билим берүү менеджментинин алга жылышына кыргыз элинин алдынкы педагогу, “Мугалимдерге жардам” аттуу республикалык педагогикалык журналдын редактору, педагогика илимдеринин кандидаты Бакий Кулдашевич Кулдашев (1916-1956-жж.) сыяктуу көрүнүктүү педагогдордун да салымы чоң. Анын “1917–1930-жылдардагы кыргыз совет мектебинин тарыхы” (Алма-Ата, 1950-ж.) аттуу монографиясында Кыргызстандын 1920-1930-жылдарда элге агартуу системасынын калыптануу жана өнүгүү этаптарын системалуу сыпаттап ыраттоо менен жазган экен.

Андыктан, Бакий Кулдашевич Кулдашевдин педагогикалык мурасы маселелердин кенири чөйрөдөгү илимий макалаларды түзүү менен уюштуруу иштерине багытталгандыгы көрүнүүдө. Мисалы, В. И. Лениндин жаштарга таалим-тарбиялоо берүү боюнча көз караштарын; орус педагогу К. Д. Ушинскийдин (1823-1871-жж.) жана советтик педагог А. С. Макаренконун (1888-1939-жж.) педагогикалык системаларын; негизги окуу дисциплиналарын окутуунун натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдорун; мектепте жана үй-бүлөдө балдарды тарбиялоонун көйгөйлөрүн (Т. Сатылгановдун педагогикалык көз-караштарынын, кыргыз элинин жомокторунун негизинде тарбия берүүнүн, башталгыч класстарда тарбиялоо иштеринин өзгөчүлүгүнүн негизинде); мектеп ишин башкаруу; класстан тышкаркы иштерди уюштуруу; алдыңкы педагогикалык тажрыйбаны жайылтуунун негизинде мугалимдерге методикалык жардам көрсөтүүнүн формаларын эсептөөгө болот. Демек, анын эмгектери билим берүүнү башкаруунун төмөнкү функцияларын камтыгандыгы көрүнүүдө:

- 1) тарбиялык ишмердүүлүктү уюштуруу (педагогикалык менеджмент);
- 2) окуу-усулдук процессти башкаруу (окуу менеджменти);
- 3) тажрыйбаны жайылтууну башкаруу (сапат менеджменти). Анын эмгектери Советтик

Кыргызстандагы эл агартуу системасынын бир нече этаптар аркылуу өнүгүүсүнүн менеджментинин тарыхын уюштуруу иштери менен баяндаган. Мисалы,

биринчи этабы - 1918-1920-жж. Улуу Октябрь Социалисттик революциясынын жеңиш мезгилинде Советтик Кыргызстандын эл агартуу системасынын тарыхы;

экинчи этабы – 1921-1925-жж. Кыргызстандын эл агартуусун калыбына келтирүү мезгилинин тарыхы;

үчүнчү этабы - 1926-1930-жж. өлкөнү социалисттик индустриализаштыруу мезгилинин тарыхы (сүрөт 1).

1918-1920-жж.	1921-1925-жж.	1926-1930-жж.
Б.К. Кулдашевдин эмгектериндеги Кыргыз Советтик агартуу системасынын менеджментинин калыптанышынын жана өнүгүшүнүн алгачкы жылдардагы мүнөздүү белгилери:		
✓ мугалимдердин арасында катмарлашуу жана эл агартуунун алдыңкы ишмерлеринин бекем бекем өзөгүн түзүү; ✓ эмгекчи массанын арасында революциячыл көтөрүлүш, алардын агартууга, билимге умтулуусу; ✓ советтик мектептин принципалдуу негиздерин иштеп чыгуу, динди мектептен чыгаруу, агартуу жолундагы бардык тоскоолдуктарды жоюу; ✓ революциялык аппарат менен мектепти башкаруу системасын алмаштыруу; ✓ алгачкы башталгыч элдик мектептерди ачуу; ✓ кыргыз калкынын сабаттуу катмарынын чөйрөсүнөн педагогикалык адистерди даярдоонун башталышы.	✓ бай, манап жана дин кызматкерлеринин реакциячыл бөлүгүнө каршы күрөштү улантуусу; ✓ билим берүү мекемелеринин материалдык базасын түзүүсү; ✓ РСФСРдын эл агартуу комиссариаты тарабынан кыргызстандагы билим берүү ишине кеңири жардам көрсөтүүсү; ✓ мугалим адистерин даярдоо ишиндеги олуттуу ийгиликтери; ✓ мезгилдин акырына карата билим берүү мекемелерин методикалык жактан жетектөө жана эне тилиндеги окуу-педагогикалык адабияттарды иштеп чыгуусунун башталышы.	✓ большевиктердин идеологиялык күрөш фронтундагы жеңиши; ✓ Кыргызстанда элдик билим берүүнүн социалисттик системасынын калыптанышы; ✓ билим берүү тармагынын чыңдалышы жана пландуу өнүгүүсү; ✓ жалпы орто билим берүүчү мектепти уюштуруунун башталышы; ✓ жогорку квалификациялуу мугалимдерди даярдоо үчүн биринчи педагогикалык окуу жайларын түзүүсү; ✓ билим берүүчү мекемелердин окуу-тарбия иштериндеги идеялык-саясий багытты күчөтүүсү; ✓ окуу жана илимий-педагогикалык адабияттардын кыргыз тилинде чыгаруусу ж.б.

Сүрөт 1. Б. К. Кулдашевдин эмгектериндеги Кыргыз Советтик агартуу системасынын менеджментинин калыптанышынын жана өнүгүшүнүн алгачкы жылдардагы мүнөздүү белгилери

Илимий чөйрөдө белгилүү болгондой, Б. К. Кулдашевдин билим берүүнү уюштуруу (б.а. менеджмент) боюнча эмгектери Т. К. Ташевская, К. Е. Бендриков, М. Р. Балтабаев, А. Э. Измайлов, А. К. Каниметов, Ж. С. Татыбекова, Д. Б. Кулдашева сыяктуу Кыргызстандын көптөгөн окумуштуулары тарабынан илимий чөйрөгө жайылды.

Өзгөчө Б. К. Кулдашевдин педагогикалык ойлору окумуштуу Т. К. Ташевскаянын “Кыргызстандагы аялдардын билим алуусу (1918-1950)” (Ташевская, 1957), СССРдин педагогика илимдеринин академиясынын анык мүчөсү, педагогика илимдеринин доктору, профессор Азиз Эминович Измайловдун “Кыргызстанда жалпы билим берүүнү жүзөгө

ашыруу үчүн күрөш (1930-1940-жж.)” (Измайлов, 1953), “Кыргызстандагы советтик мектептин жана педагогиканын тарыхы” (1959-ж.) (Измайлов, 1959), тарых илимдеринин доктору, профессор Абдылда Каниметович Каниметовдун “Кыргызстандын жарым кылымда элдик билим алуусу” (1968-ж.) (Каниметов, 1972), аттуу илимий диссертацияларында белгиленген. Ошентип, Бакий Кулдашевичти Кыргыз ССРиндеги советтик мектептин жана педагогика илиминин тарыхынын демилгечиси катары эсептөөгө болот.

Советтик билим берүүдө педагогикалык менеджментти изилдөөчүлөрдүн катарында педагогика илимдеринин кандидаты Паиза Сайназаровна Дадабаева (1930-1976-жж.) болгон. Анын “Кыргыз Совет мектебиндеги окуучулардын коомдук пайдалуу эмгеги (1918-1964-жж.)” (1965-ж.) аттуу диссертациясы жана “Балдар жамаатын түзүүдө класс жетекчисинин ролу” (1957-ж.), “Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында окуучу жаштардын коомдук пайдалуу эмгеги” (1958-ж.), “Кыргыз Совет мектебинин тарыхындагы окуучулардын коомдук пайдалуу эмгеги” (1966-ж.) эмгектери жаштарды эмгекке тарбиялоо маселесин көтөргөндүгү көрүнүүдө (Дадабаева, 1966). Анын монографиясы Кыргызстандагы советтик мектептин дээрлик жарым кылымдык мезгилиндеги окуучулардын коомдук пайдалуу ишмердүүлүгүнө анализ болгон. Анын пикири боюнча, жаштардын коомдук пайдалуу ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрү адамдарды эмгекти сүйүү сезимин тарбиялоого өбөлгө түзөт, балдарда Ата-мекенди сүйүү сезимин жана патриотизмди ойготот экен. Андыктан, Паиза Сайназаровнанын эмгектеринде жаштардын өлкөсүнө салган салымы аркылуу өзүнө жана коомго кубаныч менен сыймыкты алып келишин баяндаган. Ошентип, Паиза Сайназаровнанын эмгектериндеги коомдук пайдалуу эмгекти уюштуруу аркылуу жаштарга таалим-тарбия берүүнүн мүнөздүү белгилери үч этапка бөлүнгөн:

- 1) Улуу Октябрь революциясынан кийинки мезгилде (1918-1940),
- 2) ата-мекендик согуш мезгилинде (1941-1945);
- 3) согуштан кийинки мезгилде (1946-1975).

Дадабаева П. С. коомдук пайдалуу эмгектин максаттары катары ар бир этапка өзүнчө бөлүп чыккан: жаңы жашоо жана социалистик турмуш үчүн күрөш; жеңиш үчүн күрөш; социалистик коомду калыптандыруу жана өнүктүрүү үчүн күрөш. Коомдук пайдалуу эмгектин формалары катары Паиза Сайназаровна Дадабаева төмөнкүлөрдү карагандыгы көрүнүүдө:

1 этап - Улуу Октябрь революциясынан кийинки мезгилде (1918-1940): көчөлөрдүн, шаарчалардын, шаарлардын тазалыгы үчүн күрөшүү; шаарларды жашылдандыруунун демилгелери; жаңы спорттук оюн-зоокторду, оюндарды киргизүү; окуу жайдын материалдык базасын чыңдоо максатында устаканаларда керектүү буюмдарды жасоо менен жумуш көндүмдөрүнө ээ болуу; айыл-чарба иштерине катышуу; калктын сабатсыздыгын кыскартууда өз салымын кошуу ж.б.;

2 этап - Ата-мекендик согуш мезгилинде (1941-1945): фронттогулардын ата-энелерине жардам көрсөтүү максатындагы тимуровчулардын кыймылына катышуу; эвакуацияланган балдарга кам көрүү; госпиталдарда жаткан жаракат алгандарга жардам көрсөтүү; аскерлерге жылуу буюмдарды жана азык-түлүктү чогултуу жана аскер комиссариаттарына жөнөтүү; коргоо фондуна финансылык каражаттарды чогултуу; айыл-чарба жана өнөр-жай иштерине активдүү катышуу ж.б.

3 этап – согуштан кийинки мезгил (1946-1975): окуу жайларды көркөндүрүү, инвентарды оңдоо, мектеп окуучуларын жардам көрсөтүү; окуу жайдын алдындагы окуу-тажрыйба участогунда иштөө; айыл жана мал чарба жумуштарына жардам көрсөтүү; аймакты жашылдандыруу акцияларына катышуу; согуш жана эмгек ардагерлерине жардам көрсөтүү;

дары чөптөрдү, металлоломдорду чогултууга катышуу; тарыхый эстеликтерди коргоо ж.б. (сүрөт 2)

Коомдук пайдалуу эмгек		
Улуу Октябрь революциясынан кийинки мезгилде (1918-1940)	Ата-мекендик согуш мезгилинде (1941-1945)	Согуштан кийинки мезгилде (1946-1975)
Коомдук пайдалуу эмгектин максаттары		
- Жаңы жашоо жана социалистик турмуш үчүн күрөш	- Жеңиш үчүн күрөш	- Социалистик коомду калыптандыруу жана өнүктүрүү үчүн күрөш
Коомдук пайдалуу эмгектин формалары		
- көчөлөрдүн, шаарчалардын, шаарлардын тазалыгы үчүн күрөшүү; - шаарларды жашылдандыруунун демилгелери; - жаңы спорттук оюн-зоокторду, оюндарды киргизүү; - окуу жайдын материалдык базасын чыңдоо максатында устаканаларда керектүү буюмдарды жасоо менен жумуш көндүмдөрүнө ээ болуу; - айыл-чарба иштерине катышуу; - калктын сабатсыздыгын кыскартууда өз салымын кошуу ж.б.	- фронттогулардын ата-энелерине жардам көрсөтүү максатындагы тимуровчулардын кыймылына катышуу; - эвакуацияланган балдарга кам көрүү; - госпиталдарда жаткан жаракат алгандарга жардам көрсөтүү; - аскерлерге жылуу буюмдарды жана азык-түлүктү чогултуу жана аскер комиссариаттарына жөнөтүү; - коргоо фондуна финансылык каражаттарды чогултуу; - айыл-чарба жана өнөр-жай иштерине активдүү катышуу ж.б.	- окуу жайларды көркөндүрүү, инвентарды оңдоо, мектеп окуучуларын жардам көрсөтүү; - окуу жайдын алдындагы окуу-тажрыйба участогунда иштөө; - айыл жана мал чарба жумуштарына жардам көрсөтүү; - аймакты жашылдандыруу акцияларына катышуу; - согуш жана эмгек ардагерлерине жардам көрсөтүү; - дары чөптөрдү, металлоломдорду чогултууга катышуу; - тарыхый эстеликтерди коргоо ж.б.
Коомдук пайдалуу эмгек аркылуу тарбиялоо багыттары (педагогикалык менеджмент)		
- чыныгы коллективизмге, достукка жана жолдоштукка тарбиялоо	- чыныгы мекенчилдикти, баатырдыкты жана Ата-мекенди коргоого тарбиялоо	- эмгекке жамааттык тарбиялоо

Сүрөт 2. П. С. Дадабаеванын эмгектериндеги коомдук пайдалуу эмгекти уюштуруу аркылуу жаштарга таалим-тарбия берүүнүн мүнөздүү белгилери

Паиза Сайназаровнанын педагогикалык менеджментинде коомдук пайдалуу эмгек аркылуу тарбиялоо багыттары алгач чыныгы коллективизмге, достукка жана жолдоштукка

таалим-тарбия берүүнү караса, согуш жылдары мекенчилдикти, баатырдыкты жана Ата-мекенди коргоого менен кийинки тынчтык жылдары - эмгекке жамааттык тарбиялоо каралгандыгы көрүнүүдө. П. С. Дадабаева “Кыргыз Совет мектебиндеги окуучулардын коомдук пайдалуу эмгеги (1918-1964-жж.)” китебинде төмөнкүдөй жазган: “Ушул зарыл педагогикалык талаптарды сактоо менен ар бир жетекчи коомдук пайдалуу эмгекти уюштурууда олуттуу натыйжаларга жетише алат” (Дадабаева, 1966). Андыктан, алардын кыймылынын негизинде Советтик Кыргызстанда эл агартуунун менеджментинин жана педагогикалык ойлордун өнүгүшүнө шарттар түзүлгөн экен.

Талкуу

Учурда “2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасынын өнүгүүсүнүн улуттук стратегиясына” (КР Президентинин №221 Жарлыгы. 31.10.2018.) ылайык 2021- жылы өлкөнүн башкаруу органдары тарабынан жаштарга улуттук идеологиялык таалим-тарбия берүүнү жакшыртуу максатында “2021-2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын мектеп окуучуларын жана жаштарын тарбиялоо концепциясы” иштеп чыгарылган. Аны менен биргеликте, кийинчерээк Кыргыз Республикасынын Президентинин “Улуттук дем – дүйнөлүк бийиктик” аттуу унгузолу жөнүндө жарлыгы (КР Президентинин №369 Жарлыгы. 18.12.2024) чыкты. Андыктан, элдик билим берүү органдарынын, педагогдордун жана педагогика илиминин ишмерлеринин алдында жаңы, татаал милдеттер турат.

Андыктан, биздин көз-карашыбыз боюнча, эл агартуунун Ата-мекендик тарыхын изилдөө менен учурдагы улуттук билим берүү менеджментинин өнүгүүсү үчүн төмөнкү иш-аракеттер маанилүү:

- 1) совет доорундагы Ата-мекендик педагогикалык кыймылдарынын тарыхын изилдөө;
- 2) ал кыймылдардын негизинде пайда болгон Кыргызстандын агартуучуларынын менеджментин практикалоо;

- 3) Советтик Кыргызстандын агартуучуларынын эмгектеринин негизинде улуттук идеологияга ылайык жаштарга таалим-тарбия берүүдө педагогикалык менеджментин иштеп чыгуу.

Жыйынтыгы

Ошентип, кыргыз элинин эл агартуусунун өнүгүүсүнө жана билим берүүсүнө, анын ичинен педагогикалык менеджментинин калыптануусуна Улуу Октябрь Социалистик революциясынын жана Улуу Ата-мекендик согуштун жеңиштери чон тассирин тийгизгендиги көрүнүүдө. Тарыхта белгилүү болгондой, ал өз учурунда алдынкы Кыргызстандык бир гана чыныгы педагогдорду эмес, элдик интеллигенцияны да тарбиялоого мүмкүнчүлүк берди. Андыктан, Советтик Кыргызстандын эл агартуучуларынын жаштарга таалим-тарбия берүүдөгү ойлору бай педагогикалык мурас катары калды.

Адабияттар

- Балтабаев, М. Р. (1984). Кыргызстанда элге билим берүүнүн жана педагогика илимдеринин өнүгүшү. *Эл агартуу журнал*, (7), 64.
- Бейшембиев, Э. Д., Болджурова, И. С., Джунушалиев, Д. Д., Мокрынин, В. П., Плоских, В. М., & Сыдыкова, Л. Ч. (2004). Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхына киришүү (320).
- Брянцева, М. В., & Виттенбек, В. К. (2019). Советтик билим берүү системасын жаратуудагы Н. К. Крупскаянын ролу: тарых жана азыркы учуру. *“Учурдагы билим берүүнүн көйгөйлөрү” интернет-журналы*, (6), 133–144.
- Дадабаева, П. С. (1966). Кыргыз Совет мектебиндеги окуучулардын коомдук пайдалуу эмгеги (1918-1964-жж.) (138).
- Измайлов, А. Э. (1953) Кыргызстандагы советтик мектептин жана педагогиканын тарыхы. канд. дисс. автореф.

<https://ana-yurt.com/qrt/content/aziz-eminovich-izmaylov>

Измайлов, А. Э. (1959) Кыргызстандагы советтик мектептин жана педагогиканын тарыхы. докт. дисс. автореф.

<https://ana-yurt.com/qrt/content/aziz-eminovich-izmaylov>

Каниметов, А. К. (1972). Советтик Кыргызстандын жарым кылымда элдик билим алуусу. Фрунзе.

Крупская, Н. К. (1958). Педагогикалык жазуулар. Педагогиканын жалпы суроолору. СССРде элге билим берүүнү уюштуруу, (10(2)).

Ленин, В. И. (1926). Жазуулар. РКП (б) БК караштуу Ленин институту.

Луначарский, А. В. (1924). Толстой жана Маркс (49).

Луначарский, А. В. (1925). Элдик билим берүүнүн көйгөйлөрү, (224).

Субакожоева, Ч. Т. (2022). “Манас” эпосу Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы илхамдын булагы катары.

Дагестан мамлекеттик университетинин жарчысы. 2 сериясы. Гуманитардык илимдер, (37), 105.

Ташевская, Т. К. (1957). Кыргызстандагы аялдардын билим алуусу (1918-1950) Окумуштуулардын жазуулары.

Чернышевский, Н. Г. (1928). Макалалар (112).

Эл комисары А. В. Луначарскийдин Петрограддагы эстелигинин ачылышындагы суйлогон сөзү (1918) Александр

Николаевич Радищев — революциянын биринчи пайгамбары жана шейити. Петроград: Жумушчулардын жана кызыл аскерлердин депутаттарынын Петроград кеңеши, (20).